

9. Справочна книга Армії й Фльоти України. – К.: [Б.в.], 1918. – 64 с.
10. Тинченко Я. Українські збройні сили березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії): наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – 480 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2293. – Оп. 1. – Спр. 2.
12. Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф.760. – Оп. 1. – Спр. 34.
13. Шаповал Ю. Михайло Грушевський / Юрій Шаповал, Ігор Верба. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 352 с.
14. Шляхтиченко М. До історії Директорії Української Народної Республіки / Михайло Шляхтиченко // Український історик. – 1965. – №3-4. – С. 53-59.

А.І. Маишталіп

ВІДЗНАЧЕННЯ ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ ДНІВ ГРОМАДСЬКІСТЮ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО У 1919 Р.

З відновленням УНР, запроваджена своєрідна традиція національних свят на початку березня 1917 р. набуває чимраз яскравіших обрисів. Постає українського Кобзаря стає невід'ємним атрибутом, символом національного відродження. На початку 1919 р. із-за складної військово-політичної ситуації в столиці, керівництво Директорії, частина культурно-освітніх діячів змушені були покинути її. Багато громадсько-політичних діячів прибуло у м. Кам'янець-Подільський, серед них варто відзначити М. Грушевського, Д. Дорошенка, С. Русову, Н. Григорієва (Григорієв Наш) та інші [1, с. 1-2; 2, с. 254-261]. Зважаючи на піднесення культурно-освітнього життя в краї, де функціонував український університет, національний хор, «Просвіта» тощо відбулося якісно інше відзначення шевченківських роковин ніж у попередні роки.

Запропоновану проблему частково висвітлювали українські науковці. Серед них варто зазначити: М. Грушевського [3], І. Огієнка [4], О. Завальнюка [5], В. Лозового [6], В. Нестеренка [7], О. Комарницького [8], Е. Мельника [9], та інших, проте окремо вона ще не розглядалася.

Метою дослідження є спроба висвітлити відзначення громадськістю Кам'янця-Подільського шевченківських роковин у добу Директорії УНР (1919 р.).

Як свідчать архівні джерела та матеріали періодичної преси, у 1919 р. планувалося на державному рівні, відзначити шевченківські роковини. У Кам'янці-Подільському на святкування планувалося запросити громадян інших національностей, зокрема, поляків та євреїв. Проте, участь останніх викликала велике занепокоєння, зважаючи на погроми [10, с. 1].

Міністр народної освіти І. Огієнко видав наказ, в якому зазначалося, що «день народження Т. Шевченка 10 березня (25 лютого) у всіх державних школах має бути вільним від навчання і по всіх школах мають бути влаштовані літературні ранки або вечірки з відповідними лекціями про значення Тараса Шевченка для розвою нашого народу і його визволення з духовної та політичної неволі. Де у місцевих театрах мають бути влаштовані публічні урочисті вистави, належить забезпечити учням можливість бути на сих виставах, в сей день, або в другий 11 березня» [11, арк. 170]. Натомість у день смерті поета навчання у школах повинно відбуватися [12, с. 3].

Підготовка з відзначення роковин поета була розпочата раніше. Так, 21 січня 1919 р. відбулося спільне засідання хорової і художньої рад, на якому вирішили запропонувати культурному діячу, диригенту Є. Москвичіву взяти участь у підготовці Шевченківського свята, підключити до нього місцевий університет, «Просвіту», губернську народну управу, повітову народну управу, міську управу і о 20 год. у четвер 30 січня 1919 р. провести спільне засідання з цього питання [13, арк. 25; 14, арк. 11]

Деякі дні по тому, 24 січня 1919 р., у відділі позашкільної освіти Подільської губернської народної управи відбулася нарада інструкторів позашкільної, шкільної освіти і дошкільного виховання, на якій обговорювалося питання про участь народної управи в святкуванні Шевченківських днів. Ухвалили відзначити їх якнайкраще, щоб «Шевченків день» був урочистим національним святом не тільки для Кам'янця і його околиць, але для всіх закутків Поділля [15, с. 24-26]. З цією метою вирішили присвятити черговий номер журналу «Освіта» та «Село» Шевченкові, опублікувати і розіслати в усі школи і просвітні установи Поділля брошуру «Шевченкове свято на селі» (5 тис. примірників) [16, с. 136; 17, с. 32] з рекомендаціями до святкування, відповідні вірші з Кобзаря для читання та вивчення [18, с. 325]. Учасники наради звернулися до народної управи з проханням виділити на потреби святкування 2 тис. карб. [19, с. 25].

У зв'язку з цим журнал «Село» повідомляв, що до свята готується і відділ дошкільного виховання Подільської губернської народної управи. Керівництво відділу закликала всі громадські організації взяти участь у відзначенні шевченківських роковин, активно залучити до них дітей [20, с. 7-8].

Наприкінці січня 1919 р. у помешканні місцевої «Просвіти» відбулося довгоочікуване спільне засідання хорової ради українського національного хору, представників університету, губернської народної управи, повітової управи, товариства «Просвіта», міської управи і товариства «Самоосвіта» у справі улаштування шевченківського свята [21, с. 4]. Губернське земство створило спеціальну комісію із влаштування свята, яка розробила й подала його проект. До складу комісії увійшли Животко, Воронець і Сосновський [22, с. 136]. Згідно з проектом об 11 годині 10 березня на Соборній площі мала відбутися урочиста панахида по Т. Шевченкові. Відправляти її повинно було українське духовенство, релігійні пісні мав виконувати український національний хор. На панахиду запрошувалися учні зі всіх шкіл міста разом із вчителями та інші українські організації, які існували в Кам'янці-Подільському [23, арк. 18]. Кожна школа, інституція і організація повинні були рухатися до Соборної площі з національними стягами і портретами Т. Шевченка, де мали зайняти спеціально їм відведене місце.

7 лютого 1919 р. відбулося наступне засідання хорової ради. На порядку денному розглядалося питання проведення Шевченківського свята. Задля складання програми свята вирішили за необхідне скликати комісію 11 лютого ще раз [24, арк. 26; 25]. Згідно з виявленими протоколами, засідання відбувалися ще 19 лютого, а також з 2 по 7 березня [26, арк. 49].

Організаційний комітет комісії зі влаштування Шевченківського свята в Кам'янці для швидшої реалізації планів поділився на дві частини (відділи). Перший створював проект програми концерту для дорослих в Народнім домі, другий – проект концерту в актовій залі університету для школярів молодшого віку, отримавши напередодні дозвіл від ректора К-ПДУУ І. Огієнка [27, с. 29].

Дописувачі газети «Життя Поділля» розмірковували над тим, яким же способом можна відзначити пам'ять українського Кобзаря. Священик Н. Н. закликав українську громадськість заздалегідь подбати про достоїнне влаштування свята, оскільки роковини поета мають виховне значення для українського народу [28, с. 4].

Зауважимо, що Подільський губернський комісар Г. Степура, надаючи великого значення постаті Т. Шевченка, 2 березня (16 лютого за старим стилем) 1919 р. видав документ (депешу) в якому наказував місцевим органам самоврядування якомога краще відзначити його роковини. Цього ж дня копії депеші були розіслані у всі повіти. У додатку Г. Степура наказав перенести відзначення Шевченківських роковин з 11 на 10 березня і зробити його вихідним днем, щоб усі урядовці мали змогу взяти участь у панахиді [29, с. 1].

Практично одразу з «обіжником» до навчальних закладів Поділля звернувся М. Куриленко, який, виконуючи наказ міністра народної освіти, зазначив, що «10 березня у всіх школах буде припинено навчання, святкуватимуть день народження Т. Г. Шевченка, влаштовуючи зібрання, ранки та вечірки». Наступного дня (день смерті) заняття мали відбуватися [30, с. 3]. Такий самий документ був адресований «всім міським та військовим установам і інституціям залоги м. Кам'янця». Згідно з ним відзначення роковин «нашого народного поета Т. Шевченка» мало відбутися не 11 березня, а днем раніше. У всіх військових частинах залоги пропонувалося проводити лекції про Т. Шевченка і про ту роль, яку він відіграв у відродженні нашої Батьківщини. Пропонувалося встановити в казармі прикрашений портрет Кобзаря. Начальник залоги отаман Жуківський наказував громадським і приватним установам вивішати національні прапори, закрити крамниці. Нагляд за виконанням наказу покладалася на коменданта міста та місцеву міліцію [31, с. 2].

Відповідно до «обіжника» Президія комітету з організації Кам'янецьких «українців-середньошкільників» оголосила, що всі місцеві українські середні навчальні заклади 25 лютого (за старим стилем) о 10 годині ранку зберуться у приміщенні Духовної семінарії, а звідти вирушать на Соборну площу, де відбудеться панахида, про проведення якої раніше сповіщала комісія з влаштування Шевченківського свята.

За повідомленням періодичної преси «10 березня Кам'янець-Подільський мав святковий вигляд» [32, с. 3]. Будинки державних, громадських установ та приватні квартири були прикрашені національними прапорами. Крамниці закриті. Почтова вулиця, окрім жовто-блакитних стрічок, прикрашена портретами Т. Шевченка, увітченими гіллям ялини [33, с. 3]. На вулицях безліч народу, частина людей в національному одязі, вітають один одного зі святом. Як і планувалося, воно розпочалося о 10 год. На площу біля собору Олександра Невського почали сходитися українські школи, під звуки оркестру прийшли військові школи та деякі міські. Туди ж прибула Кам'янецька влада, професори університету, представники міського самоврядування, військове керівництво. Близько 12 години прибуло духовенство, розпочалася панахида. По закінченні якої священники говорили промови. Український національний хор за керівництва П. Бутовського виконував національні пісні, що додавали урочистості святу. Після панахиди виступив професор К-ПДУУ В. Біднов. Вшановуючи поета, промовець звернувся до «Заповіту», згадав царські часи, коли заборонялося відзначати такі події, пов'язав розбудову української державності з іменем Великого Кобзаря [34, с. 258]. По закінченні доповіді хор виконав «Заповіт», проспівавши, військові школи урочис-

тою ходою пройшли до свої казарм, всі інші з національними стягами йшли Поштовою вулицею. До них приєдналися і прості перехожі, небайдужі до вшанування Шевченка та України [35, с. 20-21]. Ось як про це пише очевидиця цих подій О. Пашенко: «В серці Поділля, Кам'янці, по Шевченківській вулиці до Шевченківського Народного Дому в цей день безконечним шнуром тягнулися представники урядових установ, народних самоврядувань (губерніального, повітового, міського), громадських організацій і школи, школи, школи ... – початкові, середні та в повному складі професура й студентство першого новоутвореного Українського Державного Університету – складали свої вінки навкруг погруддя Шевченка. А поруч з державним гімном могутньо нісся «Заповіт» з'єднаних хорів» [37, с. 165-166].

Через декілька годин у місцевих школах – духовній семінарії, комерційній школі, учительській семінарії та інших – відбулися ранки та вечірки, присвячені пам'яті Кобзаря [36, с. 3-4]. Досить цікавим виявилось відзначення днів Шевченка в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії, де разом із піснями і танцями, декламаціями віршів відбулися промови, зокрема директор гімназії сказав своїм учням таке: «Сьогодні ми святкуємо не той день, в який вперше почувся крик будучого велетня, не того зовнішнього оброку, що носимо в своїй уяві з ім'ям Шевченка, а святкування осібної людської сили, осібного божого дару, що будить в людині і розум, і серце» [38, арк. 43]. Після почутих слів усі присутні пом'янули Т. Шевченка, співаючи раз за разом гімн «Ще не вмерла Україна» і «Заповіт». До фундаментальної бібліотеки закладу, очолюваної А. Гулевичем надходили книги патріотичного змісту, зокрема «Кобзар», «Про життя Шевченка», «Шевченко й діти», «Молодість» [39, арк. 2-8].

10 березня 1919 року в приміщенні Кам'янець-Подільської чоловічої і жіночої гімназії імені С. Славутинської відбувся літературно-вокальний ранок, присвячений 105-м роковинам від дня народження великого поета України Т. Шевченка. Все розпочалося із «Заповіту», після чого виступив з урочистою промовою С. Ніколаєв [40, с. 27]. Діти читали вірші Шевченка і про нього, зокрема «На спомин Шевченка» (учень Пашенко), «На смерть Шевченка» (учень Остапів), «Село» (учень Шаповалів), «Шевченкові на той світ» (учень Горобець), «Шевченкові» (учень Мефодовський) та інші. Виконувалися пісні «Де згода в сімействі», «Підеш, Петре», декламації «До Основ'яненка», «Чернець», «Минають дні, минають ночі» та ін. С. Ніколаєв запевнив, що прийде той час, коли можна буде згадувати поета «не злим тихим словом» [41, арк. 44-47].

Педагогічний і учнівський колективи Кам'янець-Подільської учительської семінарії, після урочистої панахиди, зібралися у приміщенні

власного закладу, де був організований концерт [42, с. 21]. У невеличкій залі зібрались учні і вчителі семінарії, настрої був чудовий. З привітальною промовою виступив директор семінарії, після чого семінаристи, декламували Шевченкові вірші. Скільки щирості й доброти лунало з їх уст, сльози радості брили на очах у присутніх [43, с. 21].

Відзначали роковини українського Кобзаря й вищі початкові школи (далі ВПШ) міста. Учителі та учні трьох ВПШ зібралися на спільну зустріч після панахиди на Соборній площі, аби пом'янути поета [44, с. 22]. Ранок розпочався співом національного гімну «Ще не вмерла Україна», який виконував зведений хор. Вчитель першої дівочої вищої початкової школи Дудка виступив з промовою. Потім прослухали реферат про поета, вірші з «Кобзаря». Присутні були зачаровані маленькою дівчинкою, яка продекламувала вірш «Сон», а також «Ой на горі романець». «Стоїть явір над водою», «Плач Ярославни» значно підняв настрої слухачам [45, с. 4].

Цього ж дня у Народному домі о 6-й годині вечора відбувся концерт-вистава за участю Кам'янецьких шкіл, а також трупи М. Садовського. З вступною промовою виступив А. Животко, в якій охарактеризував українського Кобзаря як поета і патріота свого рідного краю. Після цього актори влаштували виставу «Назар Стодоля». У цьому святі брав участь український національний хор під орудою Є. Москвичіва та П. Бутовського, а також студентський чоловічий хор за керівництва Бесядовського. Виконувалися сольні пісні та декламації. Концерт-вистава закінчилася об 11 годині вечора [46, с. 4]. Прибуток планувалося пожертвувати на Фонд з будівництва пам'ятника Т. Шевченка в Кам'янці-Подільському [47, с. 22-23], спорудити який мріяло керівництво Українського Кам'янецького клубу [48, с. 1].

Святкування у Народному домі наступного дня продовжили, артисти театру М. Садовського. Цього разу з привітальним словом до присутніх звернувся приват-доцент К-ПДУУ М. Плевако [49, с. 1], який обґрунтував тезу про Шевченка як пророка для українців, зазначивши такі слова: «визнав весь світ Шевченка за великого поета, Україна признала його за свого пророка» [50, с. 22].

До редакції газети «Життя Поділля» продовжувала надходити кореспонденція, присвячена Шевченківським роковинам. Так, голова комісії з влаштування Шевченківського свята в Кам'янці-Подільському П. Бутовський надіслав відкритого листа, в якому відзвітував про усі прибутки та витрати від проведеного свята [51, с. 2]. Приємний той факт, що більша частина учасників працювала безкоштовно, а отже, свідомо долучалася

до українського національного відродження. Прибуток склав близько 3 тис. карб.

Березневі дні 1919 р. стали без перебільшення шевченківськими днями. Так, 16 березня в Українському клубі планувалося урочисто відзначити роковини Т. Шевченка. У святі мали взяти участь артисти трупи М. Садовського, національний хор та інші місцеві колективи. Проте наступна кореспонденція повідомляла, що свято відбудеться не 16, а 19 березня о 19 год. й складатиметься з двох частин : перша – концерт, інша – святкова вечеря для усіх присутніх, на якій висловлюватимуться промови про українського Кобзаря [52, с. 4]. Керівництво клубу хвилювалося, що на свято може не прийти значна частина запрошених осіб. Проте воно відбулося. На ньому були гості з Києва, зокрема М. Грушевський та ін., й частина Кам'янецького освітньо-культурного бомонду : професори К-ПДУУ М. Чайковський та В. Біднов, голова Губернської народної управи В. Приходько, лікар та голова товариства «Просвіта» К. Солуха, а також Овдієнко, Корольчук, Бутовський, Мацієвич, Стеценко, Животко та ін. Кожен із присутніх поділився з власними переживаннями, які викликає у них постать Т. Шевченка. Учасники свята виступали з доповідями, виконували пісні на слова українського Кобзаря. Так, М. Грушевський виголосив промову, яка стосувалася «сучасного моменту й ідеалів і пам'яті Тараса Шевченка» [53, с. 4].

Наступного дня у військовій школі міста був проведений концерт на честь Т. Шевченка. Перед присутніми на початку свята виступив священник Жевченко з рефератом про українського Кобзаря. Після цього військовий та український національний хори виконали «Заповіт», національні пісні, декламували вірші. [54, арк. 21-21зв.].

Відзначення шевченківських роковин продовжувалися і в наступні дні. Так, 23 березня о 17 годині у приміщенні жіночої духовної школи відбулося свято [55, с. 4]. Місяцем раніше (23 лютого 1919 р.) рада історико-філологічного факультету запропонувала раді професорів університету провести засідання, присвячене пам'яті Т. Шевченка, що мало відбутися тижнем пізніше офіційного відзначення. Виступати мали Л. Білецький – «Народність чи національність творчості Т. Шевченка», Д. Дорошенко – «Еволюція поглядів на Т. Шевченка», М. Плевако – «Т. Шевченко: Кирило-Мефодіївське брацтво в світлі нових матеріалів» [56, с. 4] Але замість М. Плевако виступати мав М. Васильківський, змінилася й тематика виступів.

Газета «Життя Поділля» повідомила, що засідання відбудеться у неділю 16 березня о 18 год. Виступати повинні були Д. Дорошенко – «Нові матеріали про вплив польської політичної думки на Шевченка», Л. Бі-

лецький – «Національний елемент у творах Т. Шевченка» та М. Васильківський – «Релігійність Т. Шевченка по його поетичних творах» [57, с. 4]. Через хворобу двох доповідачів засідання перенесли на наступний тиждень – 23 березня [58, с. 4]. У наступному номері газета уточнила, що урочисте засідання відбудеться за участю професорсько-викладацького складу університету, місцевого хору, громадських і культурних діячів (виступати мав відомий скрипаль Є. Москвичів), студентів та всіх, хто бажає вшанувати пам'ять великого українського поета [59, с. 4]. Дійсно, 23 березня відбулося довгоочікуване урочисте публічне засідання ради професорів К-ПДУУ зі вшанування пам'яті Т. Шевченка. Зал засідання був прикрашений великим портретом українського Кобзаря. У центрі сиділи професори університету, з боків – запрошені гості. Головував професор історико-філологічного факультету Клименко. Засідання розпочалося співом Шевченківського «Заповіту», який виконав чоловічий студентський хор. По закінченні співу виступив професор Л. Білецький. Після нього виконали поему «Іван Підкова». Далі з доповідями виступили приват-доценти М. Васильківський та Д. Дорошенко. Виконувалися народні пісні «Прометей», «Коло млина» та ін. Засідання закінчилося виконанням національного гімну «Ще не вмерла Україна» [60, с. 3].

Преса видрукувала чимало матеріалів, присвячених поету-апостолу Т. Шевченкові [61, с. 28], зокрема М. Грушевського, який у той час проживав у Кам'янці-Подільському, – «Шевченківське слово»; письменника і педагога С. Черкасенка – «Шевченко – пророк революції»; П. Клепатського – «Т. Шевченко – апостол любові, братерства і праці»; педагога і громадського діяча (згодом студента К-ПДУУ) А. Животка – «Кобзар» [62, с. 6]. Серед студентів, як і інших мешканців міста, зростав попит на «Кобзар» [63, с. 3]. Томик Шевченка був для молоді своєрідним національним оберегом, свідченням вірності українським ідеалам.

На початку квітня 1919 р. місцева газета вмістила звернення до української студентської молоді, у якому зазначалося що Шевченківські роковини необхідно відзначати й далі. Ініціатором цього виступила рада Кам'янецької громади. Акцент здебільшого робився на студентів, родом із села, які через декілька днів мали їхати на Великодні свята додому. На молодих людей покладалася місія – донести до свого села інформацію про Т. Шевченка, влаштувати разом з односельцями виставу, народну вечірку, популярну лекцію, присвячену українському Кобзареві, пояснити людям хто такий Т. Шевченко? Чому саме він є «національним поетом, символом боротьби за вільну Україну?», спробувати закріпити у свідомості українського селянина, робітника ідею самостійності УНР, почуття патріотизму, національну свідомість тощо [64, с. 2].

Таким чином, відзначення роковин поета у 1919 р. ретельно готувалося, розроблявся план дій, створювалися відповідні комісії, видавалася шевченківська література та патріотична преса. Святкування проходили у різних організаціях та установах м. Кам'янця-Подільського, до них були залучені керівництво Подільської губернії, освітні, культурні діячі краю, жителі міста та околиць. Участь у шевченківських заходах відомих українських вчених, громадських та політичних діячів надало їм всеукраїнського масштабу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Нестеренко В. Кам'янець і Шевченко : 1914–1920 роки / Валерій Нестеренко // Подолянин. – 2003. – 7 березня. – С. 1–2.
2. Нестеренко В. А. Часописи УНР як джерело вивчення Етнонаціональних процесів на Поділлі в Кам'янецьку добу Директорії УНР (червень-листопад 1919 рр.) / В. А. Нестеренко // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції / [ред. кол. : Завальнюк О. М. (відп. ред.), Баженов Л. В., Винокур І. С. та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – С. 254–261
3. Грушевський М. Шевченківські роковини / М. Грушевський // Життя Поділля. – 1919. – №68. – 10 березня. – С. 1-2.
4. Огієнко І. (митрополит Іларіон) Тарас Шевченко / Упоряд. авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик. / І. Огієнко – К.: Наша культура і наука, 2002. – 440 с.
5. Завальнюк О.М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янця-Подільського державного Українського університету: історичний аспект (1918-1920 рр.) / О.М. Завальнюк. // Освіта, наука і культура на Поділлі / Збірник наукових праць: Матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю утворення Кам'янця-Подільського національного університету» – Кам'янець-Подільський.: Оіюм, 2008. – Т. 11 – С. 3-19.
6. Лозовий В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917-1920) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі 1906-1923 рр. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 28-38.
7. Нестеренко В. Кам'янець і Шевченко: 1914–1920 роки / Валерій Нестеренко // Подолянин. – 2003. – 7 березня. – С. 1–2.
8. Комарніцький О.Б. Ім'я Тараса Шевченка в житті містечок правобережної України (1917-1920 рр.) / О.Б. Комарніцький. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. (Філологічні науки) – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – С. 84-88.

9. Мельник Е.М. Ім'я Тараса Шевченка в українській школі (1917-1920) / Е.М. Мельник // Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. праць. Вип. 17. – К., 2004. – С. 47-51.

10. В Шевченківське Свято. Кам'янець на Поділля, 10-го березня 1919 року. // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 10 березня. – № 68. – С. 1.

11. Держархів Вінницької області ф. Д-255 – оп. 1. – спр. 133. – арк. 170.

12. В міністерстві освіти. Шевченківське світо в школах // Українська ставка – Вінниця, 1919. – 11 березня. – Ч. 46. – С. 3.

13. Держархів Хмельницької області ф. Р-1515 – оп. 1. – спр. 6. – арк. 25

14. Там само – оп. 1. – спр. 9а. – арк. 11.

15. З життя Подільського Губерніального земства // Село. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 24-26.

16. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 220 с.

17. Стецюк В. Б. Культурно-просвітницька діяльність земств Поділля у 1917-1920 рр. / В. Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т.6 : Матеріали другого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст. – С. 26–39.

18. Машталір А. І. Постать Т. Г. Шевченка як символ національної і соціальної боротьби українців в добу революції (за матеріалами журналу «Село» / А. І. Машталір // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [ред. кол. В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 3 : до 20-річчя кафедри історії України. – С. 324–328.

19. З життя Подільського Губерніального земства // Село. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 24-26.

20. Відділ дошкільного виховання Подільської Губерніальної Народної Управи. До дитячих садків, дитячих захистків, притулків та Т-ва «Просвіта» // Село – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 8. – С. 7–8.

21. Повідомлення. // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 30 січня. – № 35. – С. 4.

22. Завальнюк О. М. Земства Поділля... – С. 136.

23. Держархів Хмельницької області ф Р-1515 – оп. 1. – спр. 9а. – арк.18

24. Там само – оп. 1. – спр. 6. – арк. 26.
25. Там само – оп. 1. – спр. 7. – 30 арк.
26. Там само – оп. 1. – спр. 6. – арк. 49.
27. До Шевченківських роковин // Освіта. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 1 березня. – № 5 – С. 29.
28. Свяш. Н. Н. До Українського свідомого громадянства / Н. Н. Свяш. // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 31 січня. – № 36. – С. 4.
29. Степура. Офіційний відділ. Всім державним та громадським установам м. Кам'янець-Под. / Степура // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 10 березня. – № 68. – С. 1.
30. Місцева хроніка. З університетського життя. // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 5 березня. – № 63. – С. 3.
31. Наказ // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 9 березня. – № 67. – С. 2.
32. Шевченківське свято 10 березня // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 12 березня. – № 70. – С. 3.
33. Там само.
34. Завальнюк О. Українські університети: лекційно-пропагандистський, літературно-публіцистичний і редакційно-видавничий аспекти (1917-1920 років) / Олександр Завальнюк // Студії з історії Української революції 1917-1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирога : зб. наук. пр. / [гол. редкол. В. Ф. Верстюк]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 258
35. Шевченківське свято 10 березня // Освіта. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 20–21.
36. Шевченківське свято 10 березня // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 12 березня. – № 70. – С. 3–4.
37. Гусейнов Г. Олімпіада Пашенко. Тарасові річниці / Григорій Гусейнов // Кур'єр Кривбасу – 2002. – березень. – № 148. – С. 165–166.
38. Держархів Хмельницької області – ф. 319 – оп. 2. – спр. 805. – арк. 43.
39. Там само – оп. 2. – спр. 834. – арк. 2-8.
40. Машталір А. І. Відзначення 58-х Шевченкових роковин в Кам'янці-Подільському в 1919 році / А. І. Машталір // зб. наук. пр. молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 2. – С. 27.
41. Держархів Хмельницької області – ф. 319 – оп. 2. – спр. 805. – арк. 44-47.

42. Зборовець В. Святкування пам'яті Т. Г. Шевченка Кам'янецькою учительською семінарією 10 березня 1919 року. // Освіта. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 21.
43. Там само.
44. Святкування 58 роковин смерті Т. Г. Шевченка вищими початковими школами м. Кам'янця-Подільського 25 березня 1919 року // Освіта. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 22.
45. Святкування 58 роковин смерті Т. Г. Шевченка вищими початковими школами м. Кам'янця-Подільського 25 березня 1919 року. // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 16 березня. – № 73. – С. 4.
46. Народний дім // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 12 березня. – № 70. – С. 4.
47. Концерт-вистава // Освіта. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 22–23.
48. До Шевченківських свят // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 10 березня. – № 68. – С. 1.
49. Концерт вистава // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 10 березня. – № 68. – С. 1.
50. Концерт-вистава // Освіта. – Кам'янець-Подільський, 1919. – № 6. – С. 22.
51. Бутовський П. Лист до редакції // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 23 березня. – № 79. – С. 2.
52. Український Клуб // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 14 березня. – № 71. – С. 4.
53. Український Клуб // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 21 березня. – № 77. – С. 4.
54. Держархів Хмельницької області – ф. Р-1515. – оп. 1. – спр. 9а. – арк. 21-21зв.
55. Опаловський Н. Святкування пам'яті Т. Г. Шевченка в жіночій духовній школі 23 березня 1919 року / Н. Опаловський // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 30 березня. – № 85. – С. 4.
56. Академічне засідання Ради професорів К.-Под. Державного Українського Університету пам'яті Т. Шевченка // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 23 лютого. – № 55. – С. 4.
57. Пам'яті Т. Шевченка // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 14 березня. – № 71. – С. 4.
58. З життя Губерніального земства // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 16 березня. – № 73. – С. 4.
59. Вшанування пам'яті Т. Шевченка в університеті // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 21 березня. – № 77. – С. 4.

60. З університетського життя. Урочисте засідання пам'яті Т. Шевченка // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 25 березня. – №80. – С. 3.

61. Машталір А. І. Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917–1920 рр. / А. І. Машталір // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009 – Т. 13 : Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 28.

62. Завальнюк О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янця-Подільського державного Українського університету... – С. 6.

63. Культурний рух на Україні в часи Революції // Наш Шлях. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 4 грудня. – Ч. 10. – С. 3.

64. Рада Громади. До членів української студентської громади // Життя Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 12 квітня. – № 96. – С. 2.

Е.М. Мельник

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАРОДНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1919-1920 рр.)

Поряд з процесами поширення початкової і середньої освіти в Україні в добу національної демократичної революції українські уряди особливу увагу приділяли розвиткові вищої школи. Це пояснювалося тим, що саме тут мала готуватись українська інтелектуальна еліта, така необхідна в період утворення і становлення Української держави. Найвищого свого розвитку освітні перетворення досягли за правління гетьмана Павла Скоропадського, уряд якого виділяв значні кошти на становлення та подальший розвиток освіти, зокрема й українських університетів. У результаті 5 серпня 1918 р. Український народний університет у Києві, що постав 1917 р., було перетворено на перший державний університет із факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним, правничим і медичним; у Києві відкрили Українську академію мистецтв.

Тоді ж заснували державний український університет у Кам'янці-Подільському (факультети: історико-філологічний, фізико-математичний і богословський, згодом появилися правничий і сільськогосподарський). Історико-філологічний факультет університету працював також у Полтаві. У старих університетах Києва, Харкова й Одеси мали появитися кафедри українських мови, мистецтва, історії та права.